

ПОЛІТИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ І РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ

РЕСУРСИ СОЦІАЛІЗУВАЛЬНОГО ДИСКУРСУ ЯК ЧИННИКА СТРУКТУРУВАННЯ ЦІННІСНОЇ СКЛАДОВОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

І. В. Жадан, м. Київ

За результатами емпіричних досліджень окреслено проблемні зони структурування ціннісної складової політичної картини світу студентства в різних регіонах України. Визначено ресурси соціалізувального дискурсу як чинника конструювання нових ціннісних смислів та засвоєння ціннісних практик молоддю, а саме: розширення спектра ціннісних пропозицій, встановлення взаємозв'язків і взаємозалежностей та конструювання ймовірних моделей інтерпретацій цінностей і наслідків їхньої реалізації; аналіз ціннісних практик, зокрема в регіональному та політико-ідеологічному розрізах; типологізація і класифікація ціннісних практик за різними ознаками, виокремлення індикаторів практик різних типів, співвіднесення задекларованих цілей і реальних практик, виявлення реальних цінностей людей (груп, партій, об'єднань тощо) і прогнозування ймовірності досягнення цінностей-цілей.

Ключові слова: розширення спектра ціннісних пропозицій, інтерпретації, ціннісні практики, конструювання ціннісних моделей, індикатори типів ціннісних практик.

Проблема. Серед причин повільного просування задекларованих реформ у всіх сферах суспільного життя і науковці, і практики найчастіше називають невідповідність ціннісних пріоритетів українських еліт і суспільства загалом тим, що утвердились у країнах Європи. Чим насправді українці так істотно відрізняються від європейців? І як швидко можуть відбуватися зміни ціннісної картини світу молоді людини? Якщо, за даними Європейського соціального дослідження 2010 р. (*European Social Survey*), ціннісні пріоритети українців суттєво відрізнялися від пріоритетів середнього європейця, то опитування учасників протестів на Майдані, проведене соціологами за аналогічною методикою 7-8 грудня 2013 р., виявило істотно вищий рівень інноваційності, самостійності, відкритості змінам, піклування про людей і природу, універсальності і доброзичливості

в учасників протестів порівняно з європейцями. Зрозуміло, що йдеться про пасіонарну частину громадян, але отримані дані свідчать про те, що зміни відбуваються, хоч не так швидко, як хотілося б, і до того ж неоднаково в різних соціальних групах і регіонах країни. Відповідно постає проблема ефективності соціалізувальних впливів на структурування ціннісної складової картини світу молоді, яка не може бути вирішена без глибокого розуміння особливостей конструювання молоддю політичної картини світу (далі – ПКС).

Метою статті є визначення потенційних можливостей соціалізувального дискурсу як чинника структурування ціннісної складової ПКС студентської молоді та окреслення напрямів оптимізації дискурсивної взаємодії.

Визначенню ресурсної бази соціалізувального дискурсу як чинника структурування ціннісної складової ПКС молоді передувало дослідження його особливостей загалом і ціннісного дискурсу студентства зокрема із застосуванням методів контент-аналізу, дискурс-аналізу, моделювання, психосемантики¹. Узагальнення отриманих результатів свідчить про перспективність подальшого пошуку щонайменше у трьох напрямках: робота із значеннями і смислами ціннісного дискурсу та їх взаємозв'язками, рефлексія емоційних інтерпретацій ціннісного дискурсу та максимально можливе осмислення і трансформування впливу регіонального чинника.

За результатами дослідження ціннісного дискурсу суб'єктів соціалізації визначено деякі його особливості, які зумовлюють суперечливість, симулякрність, абстрактність, неузгодженість, міфологічність ціннісного дискурсу студентства. Зокрема, з'ясовано, що:

- соціалізувальний дискурс має вузький спектр ціннісних інтерпретацій, йому бракує пропозицій, на основі яких молодь могла б конструювати уявлення про ціннісні засади взаємодії влади і особи, влади і громади, людей одне з одним; наслідком цього є неартикульованість у молодіжному дискурсі не лише цінностей-цілей, а й цінностей-засобів;
- перші позиції в рейтингу цінностей, отриманого методом рангування, посідають “справедливість”, “права людини”, “розвиток” і “безпека”. Додаткові якісні дослідження виявили, що в молодіжному дискурсі немає позитивних інтерпретацій цінності “справедливість”, тоді як смис-

¹ Теоретико-методологічні засади дослідження та окремі його результати висвітлювалися нами в збірниках статей “Наукові студії із соціальної та політичної психології” / НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології; [редкол.: С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та ін.]. – К. : Міленіум (2012–2014 рр.), а також в одному з попередніх номерів цього збірника (К., 2014. – Вип. 1 (15). – С. 333–342).

лотвірна роль трьох інших була підтверджена; щоправда, виявилось, що інтерпретації цінності “права людини” не відповідають загальноєвропейським і почасти не виправдано розширюють первинне значення цієї категорії;

- у ціннісному дискурсі суб’єктів соціалізації домінують емоційні компоненти, що зумовлює високу ефективність маніпулятивних практик політичних сил та ЗМІ, що їх обслуговують, які свідомо чи несвідомо обмежують (або ж розвивають) простір ціннісних інтерпретацій, а це унеможливує увиразнення цілей і спричинює підміну ціннісних практик. Так, наприклад, постійно артикулюється тема відповідальності особи за інших і країну на тлі схематичності теми відповідальності людини за власне життя і відповідальності влади; тема добробуту як мети практично не артикульована; попри декларації щодо демократичного спрямування суспільних перетворень спектр інтерпретацій ліберальних і демократичних цінностей вкрай звужений, а тема прав людини не артикульована взагалі; соціалізувальний дискурс спрямований у минуле;

- виявлено суттєвий вплив регіональних інтерпретацій (історична пам’ять; політико-ідеологічні уподобання; геополітичні, ментальні відмінності тощо) соціалізувального дискурсу на структурування ціннісної складової політичної картини світу студентської молоді – на рисунку представлено модель простору структурування ціннісної складової політичної картини світу студентства, яка ілюструє найбільш суттєві регіональні відмінності ПКС молоді. Як бачимо, ціннісний дискурс студентської молоді структурується в просторі значень, заданому координатами “цінності влади – цінності особистості” та “відповідальність влади – відповідальність особистості”. Моделі структурування Сходу і Заходу зорієнтовані на владу, в обох регіонах декларується цінність свободи, однак якщо на Заході молодь переконана в тому, що ефективна влада і свобода можливі лише за умови відповідальної позиції людей, які обирають і контролюють цю владу, то на Сході студентство покладає усю відповідальність за досягнення добробуту і порядку на владу.

Пріоритетність ліберальних цінностей у ПКС молоді Центрального регіону підкріплена ціннісним ставленням до створення умов та способів змін, політичної відповідальності влади та механізмів змін, тоді як у Південному регіоні акцентується насамперед відповідальність влади за утвердження цих цінностей, а вже потім – відповідальність громадян. Отже, визначальним чинником вибору вектора структурування ціннісної складової ПКС студентської молоді є рівень її політичної суб’єктності, який суттєво нижчий на Півдні і Сході, що слід враховувати під час розроблення соціалізувальних стратегій.

Рис. Модель простору структуривання ціннісної складової ПКС молоді в різних регіонах

За результатами дослідження фактично не вдалося виявити достовірних відмінностей ціннісного дискурсу студентів, які здобувають гуманітарну освіту, і тих, хто студіює політичні науки, що свідчить про низький рівень інтегрованості наукового знання в ПКС студентства. Імовірно, це зумовлено тим, що освітньому дискурсу бракує інтерпретацій і комунікативних практик, які сприяли б проникненню наукового знання в ціннісні конструкти буденної свідомості.

З огляду на виявлені особливості структуривання ціннісної складової ПКС студентської молоді в ході розроблення технологічних підходів до оптимізації соціалізувального дискурсу як чинника структуривання ПКС молоді слід виходити з того, що:

1) в умовах розбалансованого представлення в дискурсі пропозицій та інтерпретацій щодо цінностей та демократичних ціннісних практик не варто очікувати логічності й узгодженості політичної картини світу молоді, а тому розширення спектра ціннісних пропозицій, а також встановлення взаємозв'язків і взаємозалежностей та конструювання ймовірних

моделей тих чи тих інтерпретацій цінностей та усвідомлення наслідків їхньої реалізації є первинним завданням суб'єктів соціалізації. До цього можуть залучатися як громадські організації, так і ЗМІ, політичні сили та окремі лідери, і насамперед освітні та просвітницькі інституції. Презентації, дискусії, проектні роботи, журналістські публікації, обговорення в соціальних мережах, видання методичних матеріалів, аналітика, рекламні і арт-проекти – це далеко не повний перелік форм роботи з ціннісним дискурсом. Як це реалізувати на практиці? Першим кроком може бути, наприклад, формулювання пропозицій щодо варіантів репрезентацій найбільш значущих цінностей (табл.). Пропонований перелік може бути доповнений, уточнений і розширений у процесі обговорення. Наступним кроком буде встановлення взаємозумовленості спочатку варіантів інтерпретації окремих цінностей, а потім – інтерпретацій різних цінностей. Далі – прогнозування дій і результатів груп людей з різними ціннісними моделями;

Таблиця

Репрезентації окремих цінностей у соціалізувальному дискурсі

Цінності	Ціннісні репрезентації
СВОБОДА	свобода вибору
	незалежність у думках і діях
	свобода і права інших
	свобода переконань
	свобода пересування
	інше (вказіть, що саме)
ВЛАДА	захист
	добробут
	справедливість
	контрольованість
	компетентність
	легітимність
	законність
	порядок
	моральність
	інше (вказіть, що саме)
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	небайдужість
	активність

Цінності	Ціннісні репрезентації
	підзвітність
	прозорість і законність дій
	відповідальність за своє життя
	відповідальність за близьких
	відповідальність за свою справу
	відповідальність за свою країну
	інше (вказіть, що саме)
ПРАВА ЛЮДИНИ	рівність людей у своїй гідності
	рівність усіх перед законом та судом
	право на життя і тілесну недоторканність
	свобода від незаконного арешту (затримання)
	право на опір гнобителям
	можливість захистити свої права
	свобода віри і совісті
	інше (вказіть, що саме)
РОЗВИТОК	поступовий розвиток (еволюційний)
	революційні зміни
	баланс інтересів усіх груп людей
	екологічність
	інше (вказіть, що саме)
ЛІБЕРАЛЬНІ ЦІННОСТІ	толерантність (визнання права інших бути інакшими)
	плюралізм (множинність цінностей та концепцій доброго життя)
	мультикультуралізм
	гарантії прав людини
	індивідуальна свобода (автономність)
	захист від сваволі влади
	можливість впливати на рішення влади
	інше (вказіть, що саме)
СПРАВЕДЛИВІСТЬ	рівноцінність інтересів усіх груп людей
	поділ загальних благ пропорційно внеску кожного члена суспільства (не всім одне і те ж, а кожному)

Цінності	Ціннісні репрезентації
	своє)
	відповідність
	впорядкованість
	неупередженість і заборона свавілля
	взаємозв'язок скоєного та розплати
	рівновага між втратою і надбанням (справедливий обмін)
	однакове поводження з людьми і відмова від привілеїв та імунітету, пов'язаних з національними та релігійними ознаками
	міра співвідношення свободи і рівності
	розподільна справедливість (від багатих до бідних, прогресивне оподаткування тощо)
	інше (вказіть, що саме)

2) з огляду на виявлену кореляцію між рівнем суб'єктності молоді та узгодженістю і життєздатністю ціннісного дискурсу варто зосередитися також на умовах розвитку внутрішньої мотивації соціальної активності молоді, чинниками формування якої є і рівень громадянської самоідентифікації, і усвідомлення власної спроможності впливати на ситуацію, і артикульованість відповідальності влади і суспільства (наприклад у формі чітко виписаної соціальної угоди). Продуктивним при вирішенні цього завдання може бути рефлексування наявних тепер комунікативних практик, поєднання ментативних і наративних способів конструювання ціннісних моделей [2, с. 73–83];

3) структурування ціннісної складової ПКС світу студентства навколо цінностей влади призводить до конструювання найбільш суперечливої картини світу, в якій апіорі неможливим виявляється досягнення цілей, однак молодь (переважно це представники Східного регіону, але і в інших регіонах країни таких респондентів також чимало) не фіксує цієї суперечливості й обирає вичікувальну позицію. Систему впливів у цьому разі варто вибудовувати із залученням технік рефлексії та моделювання ситуації, як і випадку, коли молодь конструює ПКС у просторі координат “цінності особистості – відповідальність влади” (найбільше таких – у Південному регіоні);

4) окремим напрямом роботи має стати аналіз особливостей ціннісних практик [1] з урахуванням їхньої регіональної та політико-ідеологічної специфіки. Нагальною є потреба в типологізації і класифіка-

ції ціннісних практик за різними ознаками, а також у виокремленні індикаторів практик та типів/видів практик, що дасть змогу ідентифікувати пропагандистські та маніпулятивні технології впливів, співвідносити задекларовані цілі і реальні практики, а відтак визначати реальні цінності людей (груп, партій, об'єднань тощо) і прогнозувати ймовірність досягнення цінностей-цілей. Осмислення практик передбачає врахування таких їхніх особливостей:

а) проблемність ідентифікації практик: одні з них виявляються легко, інші доволі складно прояснюються, а іноді це зробити просто неможливо, найчастіше тоді, коли йдеться про абстрактні сутності. З огляду на це постає завдання виокремлення ціннісних практик, типових для демократичної політичної культури;

б) знання про практики – це знання “як”, а не знання “що”, натомість молодь, як свідчать результати дослідження, не усвідомлює значущості процедурних аспектів взаємодії влади і громадян, чим постійно користуються різні політичні сили. Отже, усвідомлення молоддю значущості і першочерговості “як” – одна із важливих умов конструювання демократичного ціннісного дискурсу;

в) знання практик майже неможливо об'єктивувати – намагаючись проаналізувати фонові практики, ми виводимо їх на передній план, водночас щось інше стає тлом для описуваної практики, яка внаслідок цього перестає функціонувати як така. Ця особливість практик може бути використана під час роботи з емоційно навантаженими і міфологізованими конструктами;

г) знання про практики можливе як знання контрастів, коли у мить просвітлення помічається те, чого не зауважувалося раніше, тобто фактично відбувається реєстрація контрасту. Відповідно, занурення в ситуації, які сприяють такому “просвітленню”, – одна з ефективних соціалізувальних технологій;

д) особлива роль традиції як способу передавання практичного знання; зокрема, Е. Хобсбаум розглядає винайдені традиції як набір практик, що управляються ритуалами і правилами, метою яких є виховання цінностей і норм поведінки через повторення, чим забезпечується спрощення осмислення ситуацій і прийняття рішень. Традиції, почасти штучно винайдені і фіктивно прив'язані до історичного минулого, містять елемент примусовості; позаяк носієм їх є суспільство, вони чинять спротив змінам, водночас без них ці зміни не можуть бути осмислені. Особливо яскраво це виявляється в перехідних суспільствах, у процесі зміни ціннісних преференцій спільноти [3]. Звідси – два напрями роботи з дискурсом: виокремлення та розвінчування штучних, фіктивних традицій і запровадження нових правил і ритуалів, які стануть підґрунтям нових традицій.

Висновки

1. Перелічені способи коригування смислів і практик взаємодії суб'єктів соціалізації, які, звичайно, не вичерпують увесь спектр можливих технологічних підходів, розглядаються нами як ресурс розвитку ціннісного дискурсу і конструювання узгодженої, цілісної, зорієнтованої в майбутнє політичної картини світу молоді.

2. Основними механізмами коригування базових смислів політичної картини світу молоді є проблематизація, реінтерпретація, артикуляція, моделювання, рефлексія, самоідентифікація.

3. Найбільш проблемною ланкою в процесі структуривання політичної картини світу молоддю залишається конструювання образу (моделі) бажаного майбутнього. Брак зразків таких моделей у соціалізувальному дискурсі зумовлює пошук їх у минулому та унеможливорює спрямування в майбутнє, тому одним із нагальних завдань освіти є формування ймовірних моделей розгортання ціннісних пропозицій у майбутньому.

Література

1. Гоффман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гоффман. – М. : Logica socialis, 2001. – 304 с.
2. Титаренко Т. М. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності : монографія / Т. М. Титаренко, О. М. Кочубейник, К. О. Черемних; Нац. академія пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2014. – 206 с.
3. Хобсбаум Э. Изобретение традиций [Электронный ресурс] / Э. Хобсбаум. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/izobretenie-traditsiy>

Reference

1. Goffman, I. (2001). *Predstavlenie sebya drugim v povsednevnoy zhizni* [The Presentation of Self in Everyday Life]. Moscow: Logica socialis Publ. (rus).
2. Tytarenko, T. M., Kochubeynyk, O. M., Cheremnykh, K. O. (2014). *Psykholohichni praktyky konstruiuvannia zhyttia v umovax postmodernoї sostialnosti* [Psychological practices of constructing life in the context of postmodern sociality]. Kyiv: Milenium Publ. (ukr).
3. Khobsbaum, E. (1983). *Izobretenie traditsiy* [The Invention of Tradition], <http://cyberleninka.ru/article/n/izobretenie-traditsiy> (rus).

Жадан И. В. Ресурсы социализирующего дискурса как фактора структурирования политической картины мира студенческой молодежи

На основании результатов эмпирических исследований очерчены проблемные зоны структурирования ценностной составляющей политической картины мира студенчества в разных регионах Украины. Определены ресурсы социализирующего дискурса как фактора конструирования новых ценностных

смыслов и усвоения ценностных практик молодежью, а именно: расширение спектра ценностных предложений, установление взаимосвязей и взаимозависимостей и конструирование вероятных моделей интерпретаций ценностей и последствий их реализации; анализ ценностных практик, в частности в региональном и политико-идеологическом разрезах; типологизация и классификация ценностных практик по разным признакам, выделение индикаторов практик разных типов, соотношение задекларированных целей и реальных практик, выявление реальных ценностей людей (групп, партий, объединений и т. п.) и прогнозирование вероятности достижения ценностей-целей.

Ключевые слова: расширение спектра ценностных пропозиций, интерпретации, ценностные практики, конструирование ценностных моделей, индикаторы типов ценностных практик.

Zhadan I. V. Social discourse resources as a factor of structuring value component of the university students' political world outlook

The article contains the outline of problem zones of the value component in the political world outlook of the university students in different regions. Social discourse resources as a factor of constructing new value meanings and internalization of value practices by the youth have been determined. This includes broadening of the spectrum of value propositions, establishment of interconnections and interdependencies, and constructing possible models of interpretation of values and consequences of their realization; analysis of value practices particularly in regional, and political and ideological contexts; typology and classification of value practices according to different indicators, determination of indicators for different types of practices, correspondence of declared goals to actual practices, identification of real values of individuals (groups, parties, unions, etc.) and prediction of the probability of reaching the value-goals.

Key words: broadening of the value propositions spectrum, interpretations, value practices, construction of value models, indicators of value practice types.